

УДК 792.02(075.8)

Цитування:

Барнич М. М. Прикметні особливості сценічних акторських переживань. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. праць. Вип. 37. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 202-206.

Barnich M. (2020). Distinctive features of stage acting experiences. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats'*, 37, 202-206 [in Ukrainian].

Барнич Михайло Михайлович,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри тележурналістики
та майстерності актора
Київського національного університету
культури і мистецтва
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2482-5202>
mngm@ua.fm

ПРИКМЕТНІ ОСОБЛИВОСТІ СЦЕНІЧНИХ АКТОРСЬКИХ ПЕРЕЖИВАНЬ

Мета роботи. Дослідження зумовлене науковим обґрунтуванням і осмисленням поняття «переживання» актора в ролі, яке становить сутнісну художню складову акторського мистецтва. Сутності та особливостям переживання актора в ролі як феномену не надано достатньої уваги не тільки з огляду на емоційний механізм процесу переживання, а також з огляду на наукове прояснення самого поняття переживання людини. **Методологія** дослідження. Застосовуються методи аналітично-синтетичної обробки джерел (при вивченні феноменологічної та психологічної літератури з даної проблематики). У дослідженні застосовано також порівняльний аналіз переживання актора в ролі та переживання звичайної людини. Основою такого порівняння обрано інтелектуально-емоційний аспект переживання актора. **Наукова новизна** роботи полягає в уточненні поняття переживання. Уперше здійснено наукове прояснення поняття «переживання актора в ролі». Виявлено, що переживання як феномен, який проявляється в акторському мистецтві, є його художньою складовою. Переживання в ролі – це емоційно-інтелектуальний стан, який штучно викликається уявою актора та прийомами психотехніки. **Висновки.** На підставі огляду філософських та мистецтвознавчих джерел з'ясовано, що проблема переживання актора в акторському мистецтві є, перш за все, проблемою наукового прояснення поняття «переживання людини». У процесі аналізу наукових джерел щодо поняття переживання людини з'ясовано, що особливість переживання в ролі (К. Станіславський) полягає в тому, що воно, це переживання (емоційно-інтелектуальний стан), викликається, створюється уявою актора, з'ясовано, що переживання в ролі – це і є створений (штучно викликаний уявою та прийомами психотехніки) емоційно-інтелектуальний стан (процес) з приводу дій уявної особи (персонажа ролі).

Ключові слова: переживання, акторське переживання, свідомість, емоційні реакції, уявний процес, мислення.

Барнич Михаил Михайлович, кандидат искусствоведения, доцент кафедры тележурналистики и мастерства актера Киевского национального университета культуры и искусств

Отличительные особенности сценических актерских переживаний

Цель работы. Исследование обусловлено научным обоснованием и осмыслением понятия «переживание» актера в роли, которое составляет сущностную художественную составляющую актерского искусства. Сущности и особенностям переживания актера в роли как феномена не представлено достаточного внимания, учитывая не только эмоциональный механизм процесса переживания, а также научное пояснение самого понятия переживания человека. **Методология исследования.** Применяются методы аналитико-синтетической обработки источников (при изучении феноменологической и психологической литературы по данной проблематике). В исследовании применены также сравнительный анализ переживания актера в роли и переживания обычного человека. Основой такого сравнения выбрано интеллектуально-эмоциональный аспект переживания актера. **Научная новизна** работы заключается в уточнении понятия переживания. Впервые осуществлено научное обоснование понятия «переживание актера в роли». Виявлено, что переживания как феномен, проявляющийся в актерском искусстве, является его художественной составляющей. Переживания в роли – это эмоционально-интеллектуальное состояние, искусственно вызывается воображением актера и приемами психотехники. **Выводы.** На основании осмотра философских и искусствоведческих источников выяснено, что проблема переживания актера в актерском искусстве является, в первую очередь, проблемой научного прояснения понятия «переживание человека». В процессе анализа научных источников относительно понятия переживания человека выяснено, что особенность переживания в роли (К. Станиславский) состоит в том, что оно, это переживание (эмоционально-интеллектуальное состояние), вызывается, создается воображением актера; установлено, что переживание в роли – это и есть созданное (искусственно вызванное воображением и приемами психотехники) эмоционально-интеллектуальное состояние (процесс) по поводу действий мнимого лица (персонажа роли).

Ключевые слова: переживание, актерское переживание, сознание, эмоциональные реакции, процесс воображения, мышление.

Barnich Mykhailo, Candidate of Art Studies, associate professor of Department of telejournalism and acting skills of the Kyiv National University of Culture and Arts

Distinctive features of stage acting experiences

Purpose of the article. The research is conditioned by the scientific substantiation and understanding of the concept of "experience" of the actor in the role, which is an essential artistic component of the actor's art. The essence and peculiarities of the experience of the actor in the role as a phenomenon are not given sufficient attention not only in view of the emotional mechanism of the experience process but also in view of the scientific clarification of the very concept of human experience.

Methodology. Methods of analytical and synthetic processing of sources are applied (in the study of phenomenological and psychological literature on the subject). The study also used a comparative analysis of the actor's role as a normal person. The basis of such comparison is the intellectual-emotional aspect of the actor's experience. **The scientific novelty** of the work is to clarify the concept of experience. For the first time, the scientific clarification of the concept of "the actor's role in the role" has been made. It is revealed that experience as a phenomenon that manifests itself in acting is its artistic component. Role-play is an emotional-intellectual state that is artificially triggered by the actor's imagination and psychotechnical techniques.

Conclusions. Based on the review of philosophical and art sources, it is found that the problem of the actor's experience in the act of art is, first of all, a problem of scientific clarification of the concept of "human experience". In the course of the analysis of scientific sources on the concept of human experience, it is found that the peculiarity of the experience in the role (K. Stanislavsky) is that it, this experience (emotional and intellectual state) is caused, created by the imagination of the actor, it is found that the experience in the role - this is the created (artificially caused by the imagination and techniques of psychotechnics) emotional and intellectual state (process), about the actions of the imaginary person (character of the role).

Key words: experience, acting experience, consciousness, emotional reactions, imaginary process, thinking.

Актуальність теми дослідження. Безумовне значення переживання в мистецтві актора очевидне і не потребує аргументування. Більше того, переживання становить сутнісну художню складову акторського мистецтва. Адже прийоми психотехніки, винайдені К. С. Станіславським, власне, служать і сприяють створенню переживання актора в ролі. Однак сутності та особливостям переживання актора в ролі як феномену не надано достатньої уваги. І причина не тільки в емоційному механізмі процесу переживання, а й у недостатньому науковому проясненні самого поняття переживання людини.

У випадку застосування поняття переживання до акторської гри під переживанням актора розуміється тільки емоційний аспект. Однак упущена з уваги надзвичайно важлива обставина: процес, який означається словом «переживання» стосується також інтелектуальної діяльності актора. Наприклад, під переживанням як поняттям феноменології розуміється кожний актуальний акт свідомості людини. У психології до сьогодення підтримуються дві основні позиції, які пояснюють механізм емоційного реагування – інтелектуальна та сенсуальна, або класична та периферійна, в яких переживанню відведена роль усвідомлення. Переживання як емоційно-інтелектуальна діяльність людини здійснюється її зовнішніми та внутрішніми діями. Зовнішні дії виконують роботу переживання не прямо, досягненням деяких предметних результатів, а через зміни свідомості суб'єкта і цілком його психологічного світу. До внутрішніх дій відносяться дії сприйняття, мислення, уваги та інших психічних функцій. Такі самі дії

здійснюються і актором у ролі. Водночас функціональні аспекти переживання актора в ролі недостатньо прояснені з огляду на нечітке витлумачення самого поняття переживання. Тому постає завдання наукового обґрунтування й осмислення поняття «переживання», яке широко вживається в термінології, пов'язаної з акторським мистецтвом.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняттю переживання людини присвячено чимало досліджень із філософії, феноменології та психології. Особливо цікавим є вживання Ф. Василюком терміну переживання як поняття, яке характеризує критичні психологічні ситуації – стрес, фрустрацію, конфлікт та кризу. На відміну від дослідників таких явищ Г. Сельє, П. Фресса, Н. А. Бернштайна, К. Леві-Стросса, П. Мілнера, Л. А. Китаєва-Смика та Ф. Крюгера, які ставляться до даних ситуацій як до тимчасово критичних, Ф. Василюк, виходячи від переживання, розглядає такі стани як перманентні життєві стани. Більш детальнішу інформацію про аспекти емоційного переживання знаходимо у П. Смірнова, Дж. Хессета, Є. Д. Хомської, Г. Х. Шингарова. До ідеї переживання як діяльності звертаються також під час дослідження окремих психічних функцій.

Мета дослідження. Дослідження зумовлене науковим обґрунтуванням і осмисленням поняття «переживання», яке широко вживається в термінології, пов'язаної з акторським мистецтвом.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день поняттю «переживання актора в ролі» як сутнісної художньої складової та феномену, який проявляється в акторському мистецтві, не надано достатньої уваги. Про це

свідчить, наприклад, те, що в театральному словнику, укладеному відомим французьким дослідником П. Паві, у якому «система» К. Станіславського розглядається в контексті реалістичного театру, для переживання актора взагалі не знайшлося місця.

Думається, що причина неоднозначного ставлення до переживання актора в ролі пояснюється досі чітко невизначеним змістом самого слова «переживання».

Слово «переживання» має кілька значень. Основні з них: 1) емоція, хвилювання; 2) процес тривалого (порівняно з чимось) проживання. Коли С. Кьєркегор твердить, що людині властиво переживати свої бажання, то це може означати таке: 1) хвилюватися, емоційно реагувати з приводу своїх бажань; 2) жити довше, ніж сповняться бажання (мало чого ми бажали в дитинстві, але вирости, пережили свої так і нереалізовані бажання).

Варто зауважити, що слово «переживання» вживається також, коли говориться про певний період часу, який минув у житті людини, чи, навпаки, ще здійсниться людиною в майбутньому. Тому слово «переживання» у цьому випадку вказує на усвідомлення й осмислення часового виміру життя.

Відомо, що слово стає терміном у певній галузі знань, коли фіксується чітко його значення саме у цій сфері. Термін «переживання» у філософії тривалий час не вживався. Одним із перших вводить цей термін у філософський обіг представник феноменології (відгалуження філософії) Е. Гуссерль. Він визначає «переживання» як «акт свідомості»: «Переді мною в сутінках лежить ось цей білий лист паперу. Я бачу, я доторкаюся до нього. Таке сприйняття – бачення – оцупування листа паперу, як цілком конкретне переживання листа паперу, який тут лежить, до того ж даного з точно такими-то якістьми, у точно такій відносній неясності, у такій неповній визначеності, якомусь орієнтованим відносно мене, – і є переживання свідомості» [4, 77-78]. Як бачимо, цей автор до переживання свідомості відносить актуальну участь органів чуття в предметі сприйняття. На нашу думку, предмети, які охоплені органами сприйняття через відчуття, являють собою лише предмет (об'єкт) рефлексії (переживання).

Далі Е. Гуссерль зазначає, що потік переживання свідомості не може бути суцільно актуальним і вводить нове поняття «інтенціональне переживання», таке, що виявляється у формуванні смислу процесу свідомості. Так, перебуваючи в тій же кімнаті, з

тими ж предметами наша думка може бути не зв'язана з ними, і тоді вони всі будуть у переживанні як фоновий ореол свідомості. Однак Г. Гадамер зауважує: «Хоча Гуссерль визначає також і неінтенційні переживання, але вони увійшли до смислових одиниць інтенційних переживань як матеріальні моменти. Тим самим поняття переживання, за Гуссерлем, перетворилось на широке найменування всіх актів свідомості, сутнісна структура яких і становить інтенційність» [3, 70].

Опираючись на вищезгаданих авторів, їхнє розуміння переживання як будь-яких реальних моментів, які попадають під потік свідомості людини, можна стверджувати, що під переживанням як поняттям феноменології розуміється кожний актуальний акт свідомості людини.

У психології ж під переживанням розглядається емоційний аспект цього явища. Термін «переживання» як одиниця емоційної сфери людини, як правило, вживається найширше. Так, говорячи про свої хвилювання, ми кажемо, що переживаємо з приводу когось або чогось, тобто усвідомлюємо свій емоційний стан. Описуючи свої враження від побаченого твору мистецтва, ми теж говоримо про них як про усвідомлення переживання. Переживання як одиниця емоційної сфери людини описується в літературі. Загальноприйнятого визначення поняття переживання в психології досі не існує. Ось як висловлюється з цього приводу С. П. Ільїн: «Визначення, які даються переживанню, носять формальний і суперечливий характер. Наприклад, Віготський визначав переживання як особливу інтегральну одиницю свідомості. К.К. Платонов визначив переживання як найпростіше суб'єктивне явище, як психічну форму відображення, яка є одним із атрибутів свідомості» [5, 18]. Ю. Трофімов зазначає, що ступінь усвідомленості переживань залежить від того, якою мірою усвідомлюються емоції. Усвідомленість емоцій означає відчуття переживання і співвіднесення його з тим предметом чи особою, які його викликають і на які це переживання спрямоване. Зокрема у нього читаємо: «Переживання – це форма вияву нашого ставлення до об'єкта, ситуації, іншої людини, до себе, до того, що нас оточує, це факт нашого внутрішнього досвіду» [6, 347]. Виведене Ф. Василюком традиційне тлумачення поняття «переживання» звучить як будь-який відчутний суб'єктом емоційно забарвлений стан і явище дійсності, яке безпосередньо представлене в його свідомості й виступає для нього як подія його

власного життя. Власне емоційний аспект переживання, його глибина та механізм виникнення емоції, залишається ще досі актуальним і спірним питанням.

К. Ізард визначає емоцію як складний процес, що має нейрофізіологічний, нервово-м'язовий і феноменологічний аспекти. Нейрофізіологічний аспект визначається електричною активністю нервової системи. Нервово-м'язовий – це насамперед мимічна діяльність. На феноменологічному рівні емоція виявляється як переживання, що має безпосередню значущість для суб'єкта.

У психології до сьогоднішнього дня підтримуються дві основні позиції, які пояснюють механізм емоційного реагування – інтелектуальна та сенсуальна, або класична та периферійна, в яких переживанню відведена роль усвідомлення. За класичною теорією дотримується така послідовність механізму емоційного реагування: сприйняття – емоція – переживання емоції – органічні реакції. За периферійною: сприйняття – органічні реакції – емоція – переживання емоції.

Однак той же Ф. Василюк надає терміну «переживання» інше значення, ніж загальноприйняте в психологічному його вживанні. Він підходить до переживання як до активної психічної діяльності й означає цю діяльність терміном «переживання-діяльність», вказуючи на відмінність цього значення від уже існуючого в психології. Значення переживання як психічної діяльності Ф. Василюк, розглядаючи переживання в його співвідношенні зі свідомістю, пояснює так: «Під час активних форм сприйняття, мислення, пам'яті усвідомлюваний предметний зміст виступає як пасивний об'єкт, на який спрямована психічна діяльність. У випадку ж переживання ці співвідношення обертаються» [2, 17]. Важливо вказати, що в даному розумінні автора переживання є власне діяльністю, тобто самостійним процесом, який співвідносить суб'єкта зі світом і вирішує його реальні життєві проблеми, а не особливою психічною функцією, поруч з пам'яттю, сприйняттям, мисленням, увагою та емоціями.

Переживання як діяльність здійснюється зовнішніми та внутрішніми діями. Зовнішні дії виконують роботу переживання не прямо, досягненням деяких предметних результатів, а через зміни свідомості суб'єкта і цілком його психологічного світу. До внутрішніх дій Ф. Василюк відносить дії сприйняття, мислення, уваги та інших психічних функцій.

Узагальнюючи вищесказане, бачимо, що у феноменології та в психології «переживання»

означає психоемоційний стан (процес), в якому перебуває суб'єкт у зв'язку з довільною актуалізацією ним явищ довкілля, навколишнього середовища чи їх впливом на нього, і подіями внутрішнього життя (мрії, фантазії тощо). Зауважуємо, що ні слово, ні термін, ні поняття переживання не означають зовнішню поведінку людини, хоч можуть бути похідними чи збудниками певної зовнішньої поведінки та характеризувати її внутрішній стан.

На нашу думку, у випадку застосування поняття переживання до акторської гри упущена з уваги надзвичайно важлива обставина: емоційно-інтелектуальний стан (процес), який означається словом переживання, може виникати і без реального контакту з дійсністю – його механізм може запускатися самою силою уяви. Над те: уявлені події ми переживаємо, зазвичай, сильніше і яскравіше, ніж реальні.

Про те, яким чином відбувається процес переживання уявлених дій відомий російський вчений В. М. Бехтерев, пояснює: «Нам залишається ще сказати кілька слів про такі внутрішні процеси, як читання про себе, і взагалі думку, що протікають без видимого зовнішнього подразнення або із ледь помітними зовнішніми виявами, а між тим із самоаналізу ми знаємо, що ці процеси можуть виявлятися вкрай яскравими суб'єктивними явищами. Прикладом цього може бути всяка думка, яка нас займає і не виявляється ні дією, ні словом. У чому тут справа? Можна однозначно сказати, що ми маємо справу з рефлексом, проте загальмованим у своєму відцентровому відділенні. І ось як це можна показати. Коли ми що-небудь робимо, наприклад, яку-небудь вирізку з паперу, ми, безсумнівно, здійснюємо узгоджений рефлекс. Проте я можу утриматися від дії та продовжувати думати про те, як я повинен був би втілити вирізку. У цьому випадку я маю, по суті, той же рефлекс, який об'єктом дії має той же папір, але сама дія лиш мислиться, а не здійснюється, тож ясно, що думка про дію є той самий рефлекс, що і дія, але без здійснення дії, інакше кажучи, той же рефлекс із загальмованим відцентровим його кінцем, що здійснює саму дію» [1, 237]. Особливість переживання в ролі (К. Станіславський) як фундаментальної складової акторського мистецтва саме і полягає в тому, що воно, це переживання (специфічний емоційно-інтелектуальний стан), викликається та створюється найперше увагою актора, а відтак, під час гри, відбувається його повторне створення та викликання штучним шляхом за допомогою спеціальних акторських прийомів психотехніки.

Отже, переживання в ролі – це створений (штучно викликаний уявою, а отже, прийомами) емоційно-інтелектуальний стан (процес) з приводу дій уявної особи (персонажа ролі).

Наукова новизна. Уперше здійснено наукове прояснення поняття «переживання людини». Виявлено, що переживання як феномен, який проявляється в акторському мистецтві, є його художньою складовою. Переживання в ролі – це емоційно-інтелектуальний стан, який штучно викликається уявою актора та прийомами психотехніки.

Висновки. На підставі огляду філософських і мистецтвознавчих джерел з'ясовано, що проблема переживання актора в акторському мистецтві є, перш за все, проблемою наукового прояснення поняття «переживання людини». У процесі аналізу наукових джерел щодо поняття переживання людини з'ясовано, що в цілому процес переживання належить до актуального охоплення свідомістю людини змін навколишнього та внутрішнього життя, які відображаються на її емоційно-інтелектуальному стані. Однак на підставі експериментальних досліджень В. Бехтерева доведено, що зміна внутрішнього емоційно-інтелектуального стану, яка відбувається в процесі уявного існування людини, є одним і тим самим психофізичним процесом. Враховуючи те, що особливість переживання в ролі (К. Станіславський) полягає в тому, що воно, це переживання (емоційно-інтелектуальний стан), викликається, створюється уявою актора, з'ясовано, що переживання в ролі – це і є створений (штучно викликаний уявою та прийомами психотехніки) емоційно-інтелектуальний стан (процес) з приводу дій уявної особи (персонажа ролі).

Література

1. Бехтерев В. М. Мозг и его деятельность. Москва : Госиздат, 1928. 465 с.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания. Москва : изд. Моск. университета, 1984. 200 с.
3. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. Твори в 2-х томах ; пер. з нім. Київ : Юніверс, 2000. Т. 1. 464 с.
4. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии ; пер. с нем. А.В. Михайлова. Москва : Дом интеллектуальной книги, 1999. Т. 1. 332 с.
5. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 752 с.
6. Трофімов Ю. Л. Психологія. Київ : Либідь, 2001. 558 с.

References

1. Bekhterev V. M. (1928). The brain and its activities. Moscow: State Publishing House [in Russian].
2. Vasilyuk F. E. (1984). Psychology of experience. Moscow: Publishing. Mosk. University [in Russian].
3. Gadamer G.-G. (2000). Istina i method. Create in 2 volumes: Per. z nim. Kyiv: Univers [in Russian].
4. Husserl E. (1999). Ideas to pure phenomenology and phenomenological philosophy. – Т. 1. Per. with him. A.V. Mikhailov. Moscow: House of Intellectual Books. [in Russian].
5. Ilyin E.P. (2001). Emotions and feelings. St. Petersburg: Peter [in Russian].
6. Trofimov Yu.L. (2001). Psychology. Kyiv: Libid [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 23.01.2020
Прийнято до публікації 28.02.2020*